

Динаміка одновалентних присудкових конструкцій у сучасному французькому художньому прозовому тексті: лінгвосинергетичний аспект

Н. Г. Філоненко

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: fng@ukr.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.03.17.

Анотація. У статті представлені результати аналізу позиційної динаміки одновалентних присудкових конструкцій сучасного французького художнього прозового тексту у лінгвосинергетичному аспекті, встановлені закономірності синтаксичної системної самоорганізації сучасного французького художнього прозового тексту з урахуванням структурних та динамічних характеристик цих конструкцій.

Ключові слова: самоорганізація тексту, лінгвосинергетика, синтаксична конструкція, аттрактор, присудок.

Сучасною лінгвістикою підтримується концепція самоорганізації тексту за рахунок внутрішньої динаміки його системи [1]. Останніми дослідженнями підтверджується той факт, що мова і текст є системами, які саморозвиваються і саморегулюються, яким властива ієрархія ступеневої організації елементів і побудова підсистем, що також є системами. Художній текст, що є емпіричною базою сучасних синтаксичних студій, водночас він представляє складну систему, що має ознаки самовпорядкування. Завдяки трансформації синтаксичних структур і спонтанно-флуктуаційній зміні простіших форм на складніші відбувається самоорганізація тексту і його текстотворення [2]. Входячи до тексту, синтаксичні одиниці утворюють його, адаптуючись і підпорядковуючись його умовам [3]. Організація мережі дисипативної синтаксичної системи тексту, функціонування якої подібне до діяльності живих організмів, ставить під сумнів можливість керуваності її функціонування. Цей висновок породжує гіпотезу про самоорганізацію подібної мережі, крім того, розуміння тексту як мережі легалізує уявлення про певну динаміку системи. Так, наприклад, видатний дослідник самоорганізованих систем В.Р. Ешбі постулює: динамічна система може бути створена для того, щоб проявляти різноманітність випадкових частин [351, с. 102–126].

В аспекті досліджень художнього тексту випадковими частинами, які утворюють мережу із динамічною системою синтаксису тексту, є ментальні простори читачів. Отже, саме ця неконтрольованість, стохастичність адресатів (їхніх ментальних просторів) свідчить на користь самоорганізації зв'язків, які встановлюються у процесі читання, тобто інтерпретації.

Дослідження динаміки функціонування підсистем синтаксичних конструкцій у системі цілого тексту дає відповіді на питання про закономірності організації тексту і уможливує виявлення її когнітивних домінант.

Метою дослідження є розкриття специфіки синтаксичної організації сучасних французьких художніх прозових текстів шляхом аналізу динамічних характеристик одновалентних присудкових конструкцій у лінгвосинергетичному аспекті.

Матеріалом розвідки є тексти чотирьох романів лауреатів премії Гонкур, нагороджених у ХХІ столітті за кращі романи французькою мовою, а саме: Лорана Годе «Le Soleil des Scorta», Жюльєн Леруа «Alabama song», Мішеля Уельбека «La Carte et le Territoire» та Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome».

Методи дослідження. Комплексний підхід зумовив вибір відповідних методів і прийомів дослідження синтаксичних систем аналізованих текстів: описово-аналітичний метод, структурний метод, зокрема його методики – дистрибутивний аналіз та за безпосередніми складниками, для ідентифікації сполучваності й контекстного оточення синтаксичних одиниць; квантитативний метод для представлення аттракторів та нерівноважних станів синтаксичних підсистем одновалентних присудкових конструкцій, а також для виявлення їх лінійно-динамічних характеристик.

Результати дослідження. Поняття про валентність дієслова Л. Теньєра, який перебуває на вербоцентричній позиції і є класиком синтаксичних досліджень французької мови [5], передбачає існування зв'язків присудка з іншими синтаксичними одиницями у реченні, таким чином, одновалентним є присудок, який має один зв'язок у реченні, отже, формує тільки одну конструкцію у реченні, а саме підмет + присудок. Одновалентні присудкові конструкції є найочевиднішою ядерною конструкцією простої пропозиційної пари підмет + присудок, що, у свою чергу, є основною французького речення. Цей вид конструкцій є часто вживаним у сучасному французькому художньому прозовому тексті. У межах письмового тексту одновалентність присудків спостерігається як у конструкціях з неперехідними дієсловами, так і у конструкціях зумовлених релевантним контекстом.

Одновалентна присудкова конструкція може охоплювати ціле речення, або входити до складу складно-сурядних речень з кількома предикативними парами, наприклад:

Claudie parlait et Matthieu écoutait sa mère parler dans la langue qu'il ne comprenait pas [6].

Ця конструкція слугує для передачі мовлення оповідача з інверсією і у діалогах, а також у прямій мові персонажів, наприклад:

«Voilà», dit-il, «j'ai réfléchi» [7].

Аналіз лінгвосинергетичної динаміки одновалентних присудкових конструкцій у синтаксичній системі французького художнього прозового тексту здійснювався нами відповідно до авторського структурування творів. Так, наприклад, роман Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» є відносно просто структурованим і складається з сімох нерівномірних за кількістю речень розділів, у назвах яких автор використовує цитати з однойменного філософського трактату Августина Блаженного. Структура тексту роману Л. Годе

«Le Soleil des Scorta» налічує десять розділів, що відзначаються певною однорідністю у плані структурування абзаців, обсягів речень і загальної кількості речень. Дев'ятий розділ є за обсягом найменшим і вирізняється меншою кількістю речень, що викликано логікою фабули твору, авторським уявленням про художній час, а саме: у розділі описано землетрус, який швидко руйнує життя персонажів. Роман Ж. Леруа «Alabama song» складається з 5 розділів: перший «Poupées de papier» із сімома підрозділами, другий «L'aviateur Français» із шістьма підрозділами, третій «Après la fête» із чотирма підрозділами, четвертий «Retour au pays» із п'ятьма підрозділами, п'ятий розділ із п'ятьма підрозділами, другий з яких є надкоротким і не може враховуватись при вивченні динаміки конструкцій, а також паратекстуальний розділ «Note de l'auteur». Цей текст має подвійний складний рівень структурування, кожен з яких відзначається особливостями, так само як і роман М. Уельбека «La Carte et le Territoire», що поділений на пролог, епілог, три розділи, які представлені нерівномірними за кількістю речень підрозділами, що загалом становить сорок структурних частин, не враховуючи епіграф та авторський розподіл відрізків тексту всередині підрозділів за допомогою трьох астерисків.

У романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» загальна кількість усіх присудкових конструкцій, відібраних суцільною вибіркою, становить 7770 одиниць, а сумарна кількість тільки одновалентних присудкових конструкцій, віднайдених також завдяки суцільній вибірці, у сімох розділах цього твору разом із епіграфом як окремим структурним підрозділом – 395 конструкцій. Отже, приймаючи цю загальну кількість 7770 за 100%, отримуємо дані про те, що частка всіх одновалентних присудкових конструкцій у романі становить ~ 5,1%. Сумарна кількість присудкових конструкцій роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у першому розділі складає 357 одиниць. Ця кількість, у свою чергу, приймається нами за 100% для цього структурного розділу, то кількість 29 одиниць одновалентних присудкових конструкцій є часткою у 8,1%. Загальний принцип обчислення: частка конкретного типу конструкцій у певному структурному розділі віднаходиться згідно із сумарною кількістю всіх типів конструкцій у цьому самому розділі.

Отримані кількісні дані уможливили проведення аналізу статичних та динамічних аспектів розвитку синтаксичної системи роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» згідно із його структурою. За розділами ці показники варіюються у таких межах від першого до сьомого розділів відповідно: 8,1%; 6%; 3,8%; 4,9%; 3,4%; 4,9%; 5%. Різниця між екстремумами становить 4,7%.

У наведеному ряді даних, коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Не беручи до уваги показники епіграфа через його недостатній обсяг, ми констатуємо пікову концентрацію у першому розділі із певним зниженням щільності у другому розділі, тобто на початку твору. У третьому та п'ятому розділах спостерігаємо точки біфуркації та стрибки падіння концентрації, після яких система стабілізується у четвертому, шостому та

сьомому розділах. Різниця між максимальною та мінімальною концентраціями становить 4,7%.

Критичні збільшення, або зменшення концентрацій певних конструкцій на окремих лінійних відрізках тексту, а також їхні середні концентрації є атракторами. Оскільки «атрактори різного виду – це окремі ділянки впорядкованості відкритої та сильно нерівноважної системи» [8, с. 41], то ми вбачаємо синтаксичними магістральними атракторами зони усередненої концентрації синтаксичних конструкцій певного типу у структурних розділах досліджуваних творів, середній показник щільності вказує на рівноважний стан системи, тобто такого, до якого система тяжіє, а екстремуми показників вживання вказують на критичні, високо нерівноважні стани системи. Ці екстремуми також, у свою чергу, можна вважати мінімальним та максимальним атракторами.

Зони максимального та мінімального атракторів у романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» знаходяться у першому та п'ятому розділах, які, до того ж, відзначаються найменшими кількостями речень порівняно з іншими розділами. Поступова динаміка розрідження та ущільнення від розділу до розділу є дзеркально симетричною із віссю у п'ятому розділі. Характерна для автора ідіостилістична риса – використання великих за обсягом текстоїдних речень, спричиняє зниження відсоткового показника по відношенню до ідентичних показників інших авторів.

Загальна кількість одновалентних присудкових конструкцій в одинадцятьох розділах роману Л. Годе «Le Soleil des Scorta» – 1104 конструкції, що складає приблизно 11,4% від загальної кількості присудкових конструкцій у цьому творі, а саме 9675 одиниць. За розділами ці показники варіюються у таких межах від першого до десятого розділів відповідно: 13,9%; 12,3%; 12,3%; 9,6%; 10%; 10%; 11,9%; 11,6%; 14,1%; 9,8%.

У наведеному ряді даних коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Спостерігається помірна динаміка зниження щільності цих конструкцій в серединних розділах твору та більша концентрація у початкових та передостанньому розділах із стрибком падіння щільності і точкою біфуркації у 4 та 10 розділах. Повільне її нарощування відбувається у 5, 6, 7 та 8 розділах із піком концентрації у передостанньому 9 розділі, у якому знаходиться точка біфуркації, після якої система демонструє ще більш відчутне зниження вживання конструкцій в останньому розділі.

Різниця між максимальним та мінімальним атракторами становить 4,5%. Більше вживання цих конструкцій порівняно з аналогічними конструкціями твору Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» пояснюється відсутністю текстоїдних речень у тексті «Le Soleil des Scorta», як не притаманних стилю Л. Годе і тяжінню цього автора до простого синтаксису.

Вивчення динаміки системи синтаксису у романі М. Уельбека «La Carte et le Territoire» здійснюється на двох рівнях: нижчий рівень підрозділів всередині трьох розділів та вищий рівень – цілий текст, який, у свою чергу, поділений на п'ять структурних частин: пролог, три розділи та епілог.

Загальна кількість одновалентних присудкових конструкцій у творі М. Уельбека складає 675 одиниць з 13174 пропозиційних пар, що становить 5,1%. Це повністю збігається з аналогічним показником у романі Ж. Феррарі « Le Sermon sur la chute de Rome ».

На першому рівні структурування роману за підрозділами підсистема одновалентних присудкових конструкцій функціонує з такими показниками:

У першому розділі: 2,5%; 3,5%; 3,1%; 1,7%; 6,7%; 8,1%; 5,2%; 3,1%; 2,1%; 8,2%; 3,2%. Атрактор розділу – 4,2% від усіх присудкових конструкцій у цьому розділі. Різниця між екстремумами є значною, а саме – 6,4%.

У другому розділі : 6,5%; 6,5%; 8,2%; 5,2%; 6,6%; 3%; 2,5%; 4,7%; 10,3%; 8,2%; 7,3%; 5,7%; 7,3%. Атрактор цих конструкцій для другого розділу – 6,8%. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є ще більш помітною, ніж у першому розділі – 7,8%.

У третьому розділі: 7%; 0,7%; 4,1%; 2,3%; 6,6%; 6,1%; 5%; 3,2%; 4,2%; 2,8%; 8,3%; 3,1%; 5,8%; 5,1%. Атрактор розділу – 4,5%, який є значно меншим, ніж у двох попередніх розділах, що пояснюється точкою біфуркації у другому підрозділі, адже із значними змінами у сюжеті твору концентрація цих конструкцій критично стрибкоподібно знижується. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є зіставною з аналогічним показником у другому розділі і становить 7,6%.

Ми констатуємо, що зміни у динаміці підсистеми одновалентних присудкових конструкцій у романі М. Уельбека « La Carte et le Territoire » на рівні структурування розділів відбуваються хвилеподібно, причому ці трансформації окреслюються не системно-структурними закономірностями, а лише значущими моментами у сюжеті.

Наведені усереднені показники цих конструкцій у розділах мають значення для другого рівня структурування твору, на якому ми з'ясували такі дані: пролог – 3,5%; перший розділ – 4,2%; другий розділ – 6,8%; третій розділ – 4,5%; епілог – 3,6%.

Отже, на другому рівні структурування тексту зміни у синтаксичній системі в одновалентних присудкових конструкціях цього твору є достатньо виразними і відбуваються хвилеподібно, дзеркально-симетрично із віссю у другому серединному розділі. Крім того, можемо стверджувати, що ці показники у пролозі та епілозі майже збігаються.

У романі Ж. Леруа « Alabama song », який аналогічно складно структурований і має два рівні так само як і роман М. Уельбека « La Carte et le Territoire », динамічні дані атракторів одновалентних присудкових конструкцій у п'яти розділах розподіляються таким чином:

У першому розділі – 2,4%; 8,1%; 7%; 8%; 3%; 11%; 11,5%. Атрактор розділу – 8%. Різниця між екстремумами є надзвичайною, а саме – 9,1%.

Наведені дані яскраво демонструють як екстремальну нестабільність підсистеми одновалентних присудкових конструкцій у першому розділі цього твору, так і її симетричну організацію, що доводиться негативним критичним станом у першому підрозділі, позитивним критичним станом в останньому підрозділі,

а також рівноважним станом, що збігається з показником атрактора у серединному підрозділі. Підсистема цих конструкцій зазнає стрибкоподібних змін станів.

У другому розділі – 11,4%; 10,1%; 11,8%; 6,4%; 7,9%; 3,9%. Атрактор розділу – 8,9%. Різниця між мінімальним та максимальним атракторами є також достатньо великою і складає 7,9%.

Тенденція до стрибкоподібних змін і симетричного устрою зберігається також і у другому розділі, що позначається негативним критичним станом в останньому підрозділі та позитивним критичним станом у серединному підрозділі.

У третьому розділі – 6,2%; 7,5%; 8,3%; 10,5%. Атрактор розділу – 7,7%, який є меншим, ніж у двох попередніх розділах, також різниця між максимальним та мінімальним атракторами не є критичною і становить 7,6%.

Підсистема цих конструкцій входить у стабільний стан, тим не менше, тенденція до симетрії зберігається, адже, так само, як і у першому розділі, негативний критичний стан нами виявлено у першому підрозділі, позитивний – в останньому, а точно посередині розділу знаходиться зона стабільного стану підсистеми аналізованих конструкцій.

У четвертому розділі – 6,3%; 8%; 7,9%; 7,9%; 6,3%. Атрактор розділу – 7,5%, який є меншим, ніж у трьох попередніх розділах. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є незначною і становить 1,7%, що вказує на стабільність цієї підсистеми, яка організована за принципом осової симетрії, адже негативні критичні стани проявляються у першому та останньому підрозділах із абсолютним збігом показників та відносно рівним негативним станом у другому, третьому та четвертому структурних підрозділах.

У п'ятому розділі – 6,9%; 10,6%; 4,9%; 8,8%. Атрактор цих конструкцій для п'ятого розділу – 6,8%. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами – 3,7%, що підтверджує загальну відносну стабільність цієї підсистеми в останньому розділі.

Однак у серединних другому та третьому підрозділах із, відповідно, позитивним та негативним критичними станами спостерігаємо стрибкоподібні зміни, що спричинено змінами сюжету, згідно з яким помирає персонаж-антагоніст головного персонажа-оповідача, її чоловік.

На вищому рівні структурування аналізованого твору динаміка атракторів одновалентних присудкових конструкцій формує таку послідовність: 8%; 8,9%; 7,7%; 7,5%; 6,8%. Магістральний атрактор – 7,8%. Найбільш наближений до магістрального атрактору є показник третього, тобто серединного розділу.

Підсумовуючи проведений аналіз динаміки одновалентних присудкових конструкцій, зазначимо, що у романі Ж. Феррарі « Le Sermon sur la chute de Rome » зони максимального та мінімального атракторів одновалентних присудкових конструкцій містяться у першому та п'ятому розділах, які, до того ж, відзначаються найменшими кількостями речень порівняно з іншими розділами. Поступова динаміка розрідження та ущільнення від розділу до розділу є дзеркально симетричною із віссю у п'ятому розділі. Використання великих за обсягом текстоїдних речень спричиняє

зниження відсоткового показника по відношенню до ідентичних показників інших авторів. У романі Л. Годе «Le Soleil des Scorta» спостерігається помірна динаміка зниження щільності цих конструкцій в серединних розділах твору та більша концентрація у початкових та передостанньому розділах із стрибком падіння щільності у четвертому та десятому розділах. У романі Ж. Леруа «Alabama song» система цих конструкцій характеризується низхідною антисиметрією із симетричним розташуванням структурних розділів із критичними станами, адже негативний критичний стан відзначено у передостанньому, а позитивний критичний стан – у другому структурному розділах. У романі М. Уельбека «La Carte et le Territoire» зміни у динаміці системи цих конструкцій на рівні структури-

вання розділів відбуваються хвилеподібно, причому ці трансформації окреслюються не системно-структурними закономірностями, а лише значущими моментами у сюжеті, тоді як на другому рівні структуривання тексту зміни є достатньо виразними і відбуваються хвилеподібно, дзеркально-симетрично із віссю у другому серединному розділі, що доводить осьову симетричну організацію підсистеми цих конструкцій у динаміці згідно зі структурним поділом роману. Отже, у пролозі та епілозі значення атракторів майже ідентичні, а у серединному другому розділі цей показник є найбільшим, тому для підсистеми одновалентних присудкових конструкцій характерна осьова симетрія, адже ця підсистема симетрична відносно самої себе.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Зернецька А. А. Функціональна система вербально-комунікативної діяльності (компетентнісний аспект) : автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова»; 10.02.15 «Загальне мовознавство»/ Зернецька А. А. — К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2015. — 36 с.
- [2] Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 – теория языка / И.Ю. Моисеева. — Оренбург, 2007 — 407 с.
- [3] Ильенко С. Г. Текстовый аспект в изучении синтаксических единиц / С. Г. Ильенко, И. А. Мартыанова, Н. Л. Шубина. — Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1990. — 164 с.
- [4] Ashby W. R. Principles of the self-organizing system E:CO / William Ross Ashby. — № 1–2. — Vol. 6. — P. 102–126.
- [5] Теньер Л. Основы структурного синтаксиса (Языковеды мира) / Люсьен Теньер ; [пер. с франц. редкол. : Г. В. Степанов, В. Г. Гак]. — М. : Прогресс, 1988. — 656 с.
- [6] Ferrari J. Le sermont sur la chute de Rome / Jérôme Ferrari. — Actes Sud Editions, 2012. — 201 p.
- [7] Houellebecq M. La carte et le territoire / Michel Houellebecq. — Flammarion, 2010. — 427 p.
- [8] Герман И. А. Введение в лингвосинергетику / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. — Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1999. — 127 с.

REFERENCES

- [1] Zernetska A. Functional system of verbal communicative activities (competence aspect) : Abstract of the Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Specialty : 10.02.02 «Russian language»; 10.02.15 «General linguistics» / Zernetska A. A. — K. : M. P. Dragomanov National University, 2015. — 36 p.
- [2] Moiseyeva I.Y. Synergetic model of the formation of the text: Thesis for a Doctor Degree in Philology, Specialty 10.02.19 – theory of language / I.Y. Moiseyeva. — Orenburg, 2007 — 407 p.
- [3] Iliencko S. G. a Text aspect in the study of syntactic units / S. G. Ilenko, A. I. Martyanova, N. L. Shubina. — Leningrad : LSPI A. I. Gertsen, 1990. — 164 p.
- [4] Ashby W. R. Principles of the self-organizing system E:CO / William Ross Ashby. — № 1–2. — Vol. 6. — P. 102–126.
- [5] Tesnière L. Basis of the structural syntax (Linguists of the world) / Lucien Tesnière. — M. : Progress, 1988. — 656 p.
- [6] Ferrari J. Le sermont sur la chute de Rome / Jérôme Ferrari. — Actes Sud Editions, 2012. — 201 p.
- [7] Houellebecq M. La carte et le territoire / Michel Houellebecq. — Flammarion, 2010. — 427 p.
- [8] German I.A. Linguosynergetics / I.A. German. — Barnaul: Publishing House of the Altai Academy of Economics and Law, 2000. — 168 p.

Dynamics of monovalent predicate constructions in contemporary French fictional prose texts: lingual and synergetic aspect N. G. Filonenko

Abstract. The article focuses on the results of the analysis of the positional dynamics of monovalent predicate constructions in contemporary French fictional prose texts in lingual and synergetic aspect, the regularities of the syntactic system of self-organization of the analyzed texts taking into account the structural and dynamic characteristics of these constructions.

Keywords: self-organization of the text, linguosynergetics, syntax, attractor, the predicate.

Динамика одновалентных конструкций сказуемого в современном французском художественном прозаическом тексте: лингвосинергетический аспект Н. Г. Филоненко

Аннотация. В статье представлены результаты анализа позиционной динамики одновалентных сказуемых конструкций современного французского художественного прозаического текста в лингвосинергетическом аспекте, установлены закономерности синтаксической системной самоорганизации современного французского художественного прозаического текста с учетом структурных и динамических характеристик этих конструкций.

Ключевые слова: самоорганизация текста, лингвосинергетика, синтаксическая конструкция, аттрактор, сказуемое.